

ПРИНОСЪТ НА СВИЦОВСКИТЕ ПЕЧАТНИЦИ-ИЗДАТЕЛСТВА ЗА РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И УТВЪРЖДАВАНЕ НА НАЦИОНАЛНА КНИГОИЗДАТЕЛСКА ТРАДИЦИЯ

Лъчезар Георгиев

След Освобождението издателската и печатарската дейност у нас се развива с ускорени темпове. Формират се нови издателски и печатарски центрове, където се забелязва постепенно диференциране на отделните професии – на издателя, печатаря, книжаря. Когато за някои големи градове се обособяват книжарници-издателства, успоредно с тях започват да функционират печатници-издателства, които дават значителен принос при създаването на книжната продукция и с това играят съществена роля за развитието на българското образование, наука и култура. Типичен пример в тази посока е дейността на свищовските печатници-издателства. Независимо че не разполагат със значителни капитали за инвестиране в модерна полиграфическа техника и в многотиражни издания, все пак те отпечатват много и най-разнообразни книги, които удивляват с тематичната си

пъстрота, оригинални издателски хрумвания, с библиотечни поредици – насочени към широка читателска аудитория; с преводна и оригинална художествена, научна и учебна литература, отговаряща на духовните потребности на българина. Наистина, някои от свищовските печатници са замислени да обслужват нуждите на града и региона от периодични издания, дори вестникари от най-отдалечени краища на страната печатат свои издания в Свищов. Въпреки това свищовските печатници постепенно се превръщат в издателства, които водят своя политика, впоследствие някои отварят и книжарници за пласиране на готовата продукция. В други случаи те само отпечатват книгите, поръчани им от местни издатели. Така постепенно до Балканските войни Свищов се превръща в голям издателски и печатарски център не само за региона, но и в национален мащаб. Тук ние ще се опитаме да проследим дейността на отделните печатници-издателства, както и на някои малко познати свищовски издатели.

Безспорно най-значима е издателската и печатарската дейност в посока производство на книги на **фамилната печатница-издателство "Паничкови"**. Тя отразява един значим период на съществуване – от 1877 до 1944 г., в който с отделни малки епизоди на прекъсвания, около Балканските войни, хаджи Димитър Николов Паничков и неговият син Асен х. Д. Паничков си извоюват заслужен авторитет и трайно присъствие като издатели и печатари. През този дълъг период в тяхната семейна печатница излизат 209 книги, като тук са включени и преизданията, ³печатани в същата печатница¹. Изданията са разнообразни по тематика, като преобладава учебната и учебно-помощната литература, особено тази за средните търговски училища и Висшето търговско училище в града. Те са общо 40 – учебници, помагала, речници и разговорници, свързани с учебния процес. В това число не включваме преизданията, излезли в същата печатница. Така например само правописният речник на Христо Дрехаров по новия правопис, излязъл 1921 г., е преиздаван в Паничковата печатница същата 1921 г. и 1925 г. Авторът слага началото на библиотечна поредица "Прогимназиален учител", като под номер 1 издава ръководството "Теория и практика на писмените упражнения в прогимназията".

За средните търговски училища и

гимназиите Н. Цонков съставя "Политическа икономика" (1915), "История на търговията. От най-старите времена до днес" (1915), "Търговско, полично и морско право" (1924), "Гражданско право" (1927), "Политическа икономика и кооперативно дело" (1929), "Кооперативно дело" (1930), чийто издател е Асен Паничков.

Авторът Исмаил Сабри Мехмед Хазимов издава и печата в Паничковата печатница редица свои трудове: "Курс по турски език с латиницата. За българи, желаещи да изучават турски език" (1929) с буквар, разговорник, читанка, граматика и речник, който претърпява през 1929 и 1932 г. още две издания; "Нов турско-български речник, съдържащ всички употребителни думи с тяхното произношение" (1930); "Турска граматика" (1933); "Турско-български разговорник" (1932); "Мюсюлмански религиозен наследствен закон" (1932).

По въпросите на счетоводната теория и стопанската реклама издава своите учебници и помагала преподавателят във Висшето търговско училище "Д. А. Ценов" Цветан Ботев Стойнов. В Паничковата печатница той издава "Рационализиране и машинизиране на счетоводството" (1943) в библиотечна поредица "Единично-стопански и счетоводни проблеми"; "Основни начала на счетоводството" (1944); "Стопански проблеми на рекламното дело" (1944)

– една от първите книги у нас по въпросите на търговската реклама, включена в библиотечната поредица на Висшето търговско училище “Научни трудове и помагала” под номер 29.

Съзнавайки нуждата от специализирана правна литература, издателите от фамилната печатница “Паничкови” привличат автора А. Макавеев, и в началото на ХХ век издават книгите му “Кратък очерк на гражданския процес” (1900) и “Записки по финансово право” (1912)*.

За нуждите на първоначалното образование авторка от издателската фамилия – Петрана Димитрова Паничкова, издава като поредица от отделни брошури “Ръкамница за първоначално училище” (1881). За учениците от трети клас Пантелей Т. Пантелеев “стъкмива” своя “Конспект по божествената литургия от св. Йоана Златоустаго” (1900), която също излиза в Паничковата печатница. Пак там през 1915 г., в помощ на войниците от учебната команда на 33. пехотен Свищовски полк е отпечатана брошурата “Кратки упътвания по метода за обучението. Помагало за войниците...” от Никола Д. Стайчев. С подобна насока е друга брошура от 1917 г., на Георги Ст. Стоянов “Кратки сведения за войника по оръжieto”. Тези издания свидетелстват, че ма-

кар и с по-скромни темпове, и по време на войните фамилната печатница-издателство “Паничкови” продължава своята дейност.

Печатницата на Паничкови има най-голям принос и в издаването на книжнина, подпомагаща църковното образование и просвета. В тази посока са издадени 20 книги, които се отнасят до историята на църквата и пейните свети отци, разкази, молитви и песнопения за Иисус Христос, за Богородица и светиите. В първите години след Освобождението самият издател хаджи Димитър Н. Паничков се стреми да прави подбор на печатаните и издавани книги, като ги ориентира към по-широка читателска аудитория – “Сънищата на пресветая Богородица и чудесната сила на свети Сисой” (1880); “Защита на православието” (1883); “Късичка история на священите събития от рождението на дева Мария до кръщението на Исуса Христа” (1899). Самият Д. Паничков се включва в полемиката с евангелската църква, която по това време завоюва определени позиции в града, и заедно с хаджи Михаил Янков Гребнарков издава брошурата “Лицемерието на протестантите и съставянето на вероизкопното дружество “Ревност” (1882). В различни периоди до 1944 г. тук печатат представители и на западните

---

* Авторът Александър (или Алексей) Макавеев е от руски произход и вероятно по това време пребивава в Свищов, навярно като преподавател в местната търговска гимназия. Още през 1898 г. той издава на циклопечат книгата “Общо законоведение” за учебната 1898–1899 г.

църкви – Карл Расв, Леонард фон Баумбах, отец Рихард*. През 30-те години на XX в. свищовското Православно братство “Св. цар Борис” организира чрез Паничковата печатница издаването на библиотека “Православно възпитание”, чиито първи книги са на Иван Шивачев – “Младите надежди” (1932) и “Стареца обвинява” (1932). Старият печатар Д. Паничков се обръща и към възрожденската традиция. Така той печата второ издание на книгата “Митарствата или Изповедта на преподобная Теодора Цариградска пред св. Василий Новий” (1895), чието първо издание е направено от възрожденския издател хаджи Найден Йованович Татарпазарджичапина.

Имайки предвид интереса към подобен род четиво, Д. Паничков печата “Хрисмос или Проповедта на блаженнаго йеромонаха Агатангела с предвещанието на Мартина Зедека” (1888), вече позната на българския възрожденски читател.

Определена територия в репертоара на фамилната печатница-издателство “Паничкови” заема научнопопулярната и занимателната книжнина, която също се опитва да удовлетвори потребностите от един по-широк поглед за света, да служи с практическо приложение в най-различни области на живота. Тук особено

по място засмат книгите, свързани с организирането на едно съвременно земеделие – “Овощарство, лозарство и пчеларство” (1905) от Цони Анчев, “Най-важните работи в ливадите” (1912) от Славчо Дряновски; “Хохенхаймският екстракт и неговото употребление за унищожение на неприятелите на растенията. Употребение на парижката зеленина” (1915) от Ем. Дамянов; “Ръководство по новото лозарство с описание на старите и новите директни сортове” (1922) от Н. Дечев и Е. Дамянов; “Възможна и необходима ли е трансформацията на земеделското ни производство” (1934) от Христо Киряков; “Ръководство по частно земеделие” и “Начин на отглеждане на земеделските растения с оглед на местните почвени и климатически условия” (1935) от Димитър Вуичев. Безспорно тези книги имат своето място в практическото ежедневие на българина и спомогат за обогатяване познанията му в земеделските дейности, служещи в много случаи и за основен поминък.

С научнопопулярен характер от Паничковата печатница излизат още редица полезни и навременни книги: “Домашно лекарче” (1879); “Идеалите на техниката в предвечерието на XX век” (1905), “Мисли върху вегетарианството” (1914), “Същност

---

* Отец Рихард издава кн. “Песен към Исусовото страдание за третата неделя на всякой месец” (Свищов, 1909). По всяка вероятност това е същият автор – Рихард Хофман, който е печатан в Паничковата печатница с кн. “Духовни размисления върху смъртта” (Свищов, 1911).

и задачи на печата в Нова Европа” (1942) и др.

Все пак една значителна част от продукцията на Паничковата печатница се пада на художествената и мемоарно-документалната литература, която по своеобразен начин въздейства и възпитава читателската публика. Следвайки своите възрожденски издателски и авторски прояви, и след Освобождението Стефан Илиев Попов остава ценни свидетелства за важни събития в живота на Свищов: “Описание посрещанията на негово височество българският княз Александър I в град Свищов” (1879); “Предизвикан отговор на свищовските учители (1879); “Слово...” (1879) – издадено от благодетелното женско дружество “Съгласие” в дунавския град. Друг учител и издател, Никола Атанасов Живков, през същата 1879 г. издава “Три прокламации на бой. С прибавка “Турската опачина. Обнародвани в Романия в 1876 г.”. Иваница П. Данчев публикува мемоарната си книга “Любопитен поглед за народното ни движение. Събитие от 1874 до 1878 г.” (1878), която върви по горещите следи около подготовката на Априлското въстание и проследява участието на автора в четата на Христо Ботев. В печатницата на Паничкови е отпечатано и друго мемоарно издание – “Юбилейна книга за спомен на 15-и юни 1877 г. – преминаването на Дунава от русите при Свищов за освобождението на

България” (1902) в превод и съставителство на “С. Н. М-в”. Подобен характер носи книгата “Руско-турската война 1877 – 1878 и Българското опълчение, действащо в същата война”. Първата част на книгата Васил Т. Миланов превежда от руския вестник “Новое время”. Втората част е съставена от преводача. В тази брошура от 23 страници В. Т. Миланов е поместил манифеста на руския император Александър II, издаден на 12 април 1877 г. в Кишинев за обявяване на войната. Проследени са епизоди от бойния път на Българското опълчение. През 1928 г. в печатницата на Паничкови е отпечатана “драматичната епопея” за паметната 1877 г. на А. Немил и В. Чернаев “Освобождение”, която в три действия също интерпретира темата за драматичните събития, свързани с освобождението на България. По лични спомени е написана и издадена в същата печатница брошурата “Първият български певчески хор” на Йордан В. Николов, разказваща за сформирането и дейността на създадения през Възраждането в Свищов смесен хор под диригентството на учителя Янко Мустаков. Пак там през 1915 г. са отпечатани “Спомени от Балканската война” на Иван Ил. Карапанчев. С краеведски характер е историческият очерк “Асеново” на Исидор Делин (1938).

Общо 56 са заглавията на художествената литература, които излизат през периода 1878 – 1944 г. във фа-

милната печатница-издателство "Паничкови", като тук включваме поетични и белетристични издания, приказки, очерци, литературна критика. Книгите сборници с разкази или отделни разкази са 9, и между тях са представени световни автори в превод: Болеслав Прус с разказа "В една лунна нощ" (1900, прев. от руски); Антон Чехов с разказа "Гусев" (1904, прев. от руски). Присъстват и български автори: Ангел Райков, Олга Димитрова, Димитър Тодоров. Новелите и повестите са 11. По-интересни преводни заглавия сред тях са "Атала" на Франсоа Рене дьо Шатобриан (1896), "Щастливи" на Феличиано, а от българските автори Йордан Иванов с повестите "Роза" (1895) и "Гроздобер" (1896); Димитър Стерев с повестта "В царството на пеликаните. Бабà, Несит, Сака Кушу" (1905). Поетичните сборници и поемите, издадени като самостоятелни книги, са 16. Още в първата година на Паничковата печатница тук е издадена книгата на учителя и поборника Никола Живков "Гусли с песни" (1878). Тук печатат свои поетични творби още Стоян Младенов, Иван Кирилов, Светослав Карагенов, Константин Цанев, Васил Байчев, Ангел Райков, в различни периоди от дейността на печатницата. През 1921 г. Асен Паничков издава книгата на Алéксандър С. Пушкин "Сатири. 1815 - 1856" в превод от руски на Рафаил Делов. С несъмнено възпитателно въздействие е и очеркът на

Цветан Стоянов "Васил Левски. Първ български юнак" (1929) в библиотечната поредица "Юнашка библиотека "Дунавски юнак" (№2). Забележително е и това, че още през 1904 г. в печатницата на Паничкови се появява книга с литературно-критически фрагменти върху творчеството на световен автор: "Максим Горки и литературната му дейност" от Ж. Дарин. Издател е русенецът Георги Родев.

Хаджи Димитър Н. Паничков, а и впоследствие приемникът на фирмата Асен Паничков добре са осъзнавали, че в печатницата-издателство трябва да се дава превес на такива драматургични творби, които биха имали определен обществен резонанс, биха възпитали подрастващото поколение. Общо тук са издадени 13 драми и комедии. Най-значими и въздействащи сред тях са комедиите на Добри П. Войников: "Посвенопейчане на турчена. Комедия в 1 действие" (издава Г. М. Деспотов, 1880); "Училищно театро. Чорбаджията. Комедия в 3 действия" (издава Петра̀на Д. Паничкова, 1881), както и историческата му драма в 3 действия "Възцаряването на Крума Страшний" (издава Димитър Т. Дамянов, бъдещ печатар и издател в Свищов, 1884). Тук е необходимо да уточним, че още през 60-те години на XIX век между хаджи Димитър Н. Паничков и Добри Попов Войников възниква плодотворно творческо сътрудничество². В румънския град

Браила Войников редактира и издава, а Паничков отначало печата, а впоследствие става и издател на в. "Дунавска зора"³. През март 1868 г. Д. Паничков закупува печатницата на българското училище в Браила "Съединение", преди това собственост на Христо Д. Ваклидов и известна като "Ромъно-българска печатница на Христо Д. Ваклидов" – Браила⁴. През този период Войников е директор на местното училище и има амбицията да организира училищна печатница, но явно силите и професионалните познания не са се оказали достатъчни, затова, преминала вече в ръцете на опитния Паничков, печатницата заработва пълноценно. В нея са печатани част от творбите на Войников – драмите "Райна княгиня" 2. и 3. изд. – 1869 и 1875), "Велислава, българска княгиня" (1870), разказът "Злочеста майка" (1871), комедията "Поевропейчване на турчина" (1876), някои поетични сборници (1868). Д. Войников умира на 27 март 1878 г. в Търново. Верен на паметта на приятеля и съратника на издателското поприще, вече като стопанин на просперираща печатница в Свищов, х. Д. Паничков преиздава споменатите две комедии и една драма, с ясното съзнание, че трябва да покаже на учащата се младеж в града, а и на пошироката общественост, творчеството на Д. Войников. Несъмнено той е подтикнал склопните към творчески прояви Петрапа Паниčkова, Г. М. Деспотова и Димитър Т. Дамянов да

станат "издатели", т. е. да подкрепят материално отпечатването и разпространението на Войниковите произведения.

Патриотични издателски подбуди карат стария х. Д. Паничков да отпечата драмата на Христо Кънчев Даскалов "Стоян войвода след падането на българското царство. Трагическо представление в 3 действия от Х. Д." (издава Цветан Д. Цветанов, 1882). Съществуват и някои предположения, че автор на драмата е Добри П. Войников⁵. Първото издание е от 1866 г., издава Александър Василиев, Народна печатница – Букурещ. Дори и това предположение да не е лишено от основание, учудващо е, че х. Д. Паничков не е обърнал внимание на новия издател върху този факт, като се има предвид, че е познавал добре творчеството на Д. Войников. Третото издание на драмата е от 1884 г. Издател е бъдещият собственик на голяма печатница в Свищов Димитър Т. Дамянов.

Тук е необходимо да уточним, че по възприет модел още при организиране на печатницата си в Свищов, хаджи Димитър Паничков отбелязва на отпечатаните книги "печатница на Асен (или Ясен) Паничков" името на сина си, вероятно воден от мисълта, че по този начин ще насърчи своя потомък да стане приемник и продължител на печатарския занаят. Както това и става впоследствие. Стариият Паничков има и друг любим похват за насърчение на своите печатарски

работници – да назовава като автор на някоя малко известна или с неуточно авторство книга името на някои от тези работници. Така постъпва и с драмата в I действие “Радан войвода” (1886), където за автор е посочен набирачът на шрифтове в Паничковата печатница Васил Д. Трънков, “за да се радва”⁶.

Отличителна черта на книгите, излезли от фамилната печатница-издателство “Паничкови”, е техният сравнително установен формат – 16° или 8°. Това се е налагало поради печатарската техника, с която е разполагала фирмата, а до някъде и с оглед на установените вече традиции в тази насока. Тиражите се движат обикновено около 1000 екземпляра за дадено издание. В по-редки случаи се практикуват по-малки тиражи – 500 или по-малко екземпляра. По-големи тиражи Асен Паничков си позволява да печата през 30-те и 40-те години за научнопопулярна или детска художествена литература. По отношение на обема в тази печатница изданията са твърде разнообразни – наред с книгите над сто страници, характерни за периода между двете световни войни, се печатат и издават редица брошури, по-голямата част от които в първите десетилетия след Освобождението. Брошурните заглавия – до 32 страници (две печатни коли), са 90. Изданията над 96 страници (6 печатни коли) са 26. В такъв случай се оказва, че най-голям процент са пада на заглавията в обем между

две и шест печатни коли, което е характерно за повечето провинциални печатници-издателства в страната за периода 1878 – 1944 г. Цените на изданията, излезли от печатница-издателство “Паничкови”, се движат в нормални граници според вложените разходи и не надвишават средните цени за подобен тип печатници-издателства в страната. Качеството на печата е задоволително. Не винаги обаче хартията е с необходимите показатели, към качеството на подвързията също могат да се отправят критични бележки, нещо характерно за повечето провинциални печатници поради липсата на подлепващи съвременни бииндер машини. Все пак печатарите Паничкови са били изключително добри полиграфисти с усет за разположението на шрифтовете, основния текст и заглавния материал.

Те сами са извършвали техническата редакция на книгите, а и на останалите материали, дадени им като печатарска поръчка. Така например от един запазен в Държавен архив – В. Търново трицветен афиш от 21 ноември 1934 г. на Акционен комитет от родолюбивите културно-просветни, спортни и други организации в Свищов се вижда как печатарят Асен Паничков е вложил голямото си полиграфическо умение, за да изрази народната покруса по повод петнадесетгодишнината от Ньойския договор. Позивът е оформен на голям формат А1 и удивлява с изклю-

чително разнообразие на светли, получерни, тесни и широки шрифтове в различен кегел. За най-големите от тях са използвани специални дървени букви. В горния ляв край е отпечатана зелена и червена ивица, символизираща националното знаме, а черният цвят на мастилото е в унисон с минорното настроение⁷.

Асен Паничков е роден около 1875 г. в румънския град Браила. Посл през 90-те години на XIX век кормилото на фамилната печатница-издателство, той успява с големи трудности да отстои съществуването ѝ чак до края на 1944 г. Заедно с издаваните книги и 68 периодични издания (вестници и списания), от името на издателската фирма той разпространява и книги на други издателства, централен периодичен печат – сп. “Двадесети век”, сп. “Родина”, органа на пловдивските есперантисти “Rondiranto”, музикалният лист “Кавал” и др. Разпространителската дейност допринася за финансовото стабилизиране на фирмата. Не е без значение и личността на издателя-печатар – Асен Паничков завършва търговската гимназия “Димитър Хадживасилев” в Свищов и познанията му спомагат да ги използва непосредствено в организацията на издателския процес. Той е известен още и като читалищен деец и радетел за укрепване на българската просвета в дунавския град, член е на градското музикално дружество. За неуморната си дейност по случай стогодини-

нината на свищовското читалище е награден с орден “Кирил и Методий”. Умира през 1957 г. в Свищов.

Втората голяма печатница в Свищов е тази на Петър Ангелов Славков. Като печатница-издателство и книжарница тя просъществува от 1888 до 1944 г. под формата на фамилна издателско-полиграфическа фирма, в която биват печатани 36 вестници, списания и единични листи, и 118 книги, включващи преиздания и издания, чиито части са печатани като отделни книги. В цифрата на тези книги включваме още единствената известна ни книга, излязла от свищовската печатница “Съединение” на Славков и Попов – учебника “Всемирна търговска география и статистика” (1888). Годината на нейното издаване сочи, че около 1888 г. тази издателска фирма е съществувала все още като печатница “Съединение” със съдружници Славков и Попов. Трудно може да се установи дали това е същата книжарница и скоропечатница “Съединение” в Свищов на Гр. Т. Михайлов и сие, отбелязана, че е отпечатала книгата “Войнствующите братушки” (1887), издадена от А. С. Складенко. Пак през 1887 г. книжарница и скоропечатница “Гр. Т. Михайлов” отпечатва в превод на Иван Булатов книгата “Исус Христос на съд пред Каяфа и Пилата” от Василий Гречулевич и учебника “Търговско право” в три части, превод на А. Добринов. Освен това книжарница и скоропечатница

“Съединение”, но без да са посочени стопаните ѝ, фигурира и под книгата “Наръчна сметачка за намирането стойността на купена или продадена стока в оки или килограми с грошове, пари и левове, стотинки; пресмятане лихвата на дадени пари с лихва от 5 – 22% и гербовий сбор” (1888). Тази доста обемна книга – 232 страници, по-вероятно да е печатана от съдружието “Славков – Попов”, тъй като по характера си – учебно помагало за местната търговска гимназия, отговаря на издадения от същото съдружие учебник “Всемирна търговска география и статистика”. Ние бихме допуснали, че под някаква форма са съществували две такива печатници, които са си дублирали името или едната е приела впоследствие името на другата, доверявайки се на твърдението на стария печатар хаджи Димитър Н. Паничков, който споделя, че през този период в града е имало 6 – 7 печатници, докато в началото на века те са вече само 4⁸. Подобно е и твърдението на М. Бенмайор⁹.

През 1888 г. скоропечатница “П. Славков – В. Попов” отпечатва книгата на Август Егберт “Доктора от Батавия. Амстердамска повела из половината на XVII век” в превод от немски на Г. А. Петров и Д. Ф. Шварц¹⁰. Георги Петров освен преводач е и издател на книгата, полагайки началото на библиотечната поредица “Библиотека за занимание”.

Фабулата на книгата е изградена върху исторически събития от колониалната епоха в историята на Холандия, една от първите морски сили в света през XVII век. Развитиего на събитията, свързани с откриването на нови земи от холандски мореплаватели в Далечния Изток (Индонезия) е тема доста занимателна и привлекателна за българския читател в края на миналия век. Все пак името на Август Егберт като автор от съвременна гледна точка няма особено значение за историята на европейската литература. Въпреки това издателският факт е налице и идва да ни посочи широките интереси на издателя и преводача, от една страна, а от друга – да ни покаже, че в края на миналия век все още българските издатели и преводачи не винаги успяват да отсеят значимото в постиженията на други европейски народи. Така например още през 1860 г. в Амстердам излиза едно от най-големите произведения на холандската литература до днес, автобиографичният роман “Макс Хавелаар. Търговец за кафе на холандската търговска компания” на Едуард Даусе Декер, с литературен псевдоним “Мултатули” (в превод “Търпях много”), многократно преиздавана и превеждана на множество европейски езици до днес. Темата също третира колонизаторската политика на холандците в Индонезия, където авторът лично е работил като администратор и е събрал много факти за на-

рушаване на човешките права и експлоатацията на местното население на остров Ява от страна на европейските завоеватели¹¹. Този роман претърпява два превода на български – през 40-те и 80-те години на ХХ век, издадени като самостоятелни книги¹². Издаването на тази книга например от “П. Славков – В. Попов” безспорно би имало далеч по-силно възпитателно въздействие, отколкото “Доктора от Батавия”, но не бива да забравяме, че преводачът е искал да създаде една занимателна поредица, лесно достъпна за тогавашния читател. Освен това преводът на книгата на Август Егберт е опосредстван, от немски.

Работата в издателско-полиграфическото съдружие “Славков – Попов” очевидно не е удовлетворила Петър Ангелов Славков и със заявление от 29 март 1907 г., след като повече от десетина години е работил на практика самостоятелно в печатницата и книжарницата си, той моли свищовското отделение на търновския окръжен съд да пререгистрира фирмата си под името “Петър А. Славков – печатар”¹³. Може с основание да отбележим, че след 90-те години тази фирма създава с усилията на цялото семейство един модерен за времето издателско-полиграфически комплекс със завършен цикъл – издателство – печатница – книжарница, който работи интензивно и издава широк спектър от учебна, учебно-помощна, научнопопулярна и худо-

жествена литература. След завършването на търговската гимназия в града синът Никола П. Славков активно започва работа по семейния издателски бизнес. На титулните страници на книгите се отбелязва в много от собствените издания “издателство и печатница П. А. Славков”. През 1914 г. се ражда Петър Николов Славков, който по-късно също ще се включи в дейността на фирмата, просъществувала до края на 1944 г. Интересно е да се отбележи, че родът “Славкови” е със стари възрожденски традиции. Братът на стария Петър Славков – Никола Ангелов Славков, е участник в националноосвободителното движение, съратник на Христо Ботев. Неслучайно издателят “Н. П. С.” – вероятно псевдоним на Никола Петров Славков, по разкази на своя чичо и на други участници в националноосвободителното движение съставя книгата “Априлското въстание 1876 г. Спомена от нашето недавнашно минало под турско робство”, отпечатана в печатницата на Славкови през 1925 г. Самият Никола П. Славков участва в Балканската война. Когато се връща от фронта, сключва брак с учителката от Велико Търново Живка Сеизова. Тя също дава своя дял в издателската дейност на фирмата, като разпространява и продава книгите на фирмата. Когато през 1925 г. умира съпругът ѝ, нейни сподвижници стават редакторът Ст. Бабаров, издател на в. “Свободна мисъл” (1925 – 1926),

печатан също във фамилната печатница, и хърватинът Карл Анкович. Живка Славкова Ссизова издава през 1921 г. и значителна по обем “Готварска книга”, чиято първа част е в 240 страници и сравнително висок за времето тираж – 2000 екземпляра.

В репертоара на фамилната печатница-издателство “Славкови” отчетливо се откроява издаваната преводна художествена, учебна и научнопопулярна книжнина. През 1890 г. например са издадени “Принц Кученци” на Едуард Лабулейс, “Домашен живот в неговите радости и скърби”, “Изгубен дядо”, през 1892 – 1893 г. учебното ръководство “Отгледване на земеделските растения” в четири части, като кн. II е печатана от Дунавското печатарско дружество; “Греховете на младостта. Техните причини, последствия и способите за отстранението им” от В. Зихерт (1897), романът “Графинята-просякиня. Случки от действителния живот”; “Всеобща история на книжнината” от Йоханес Шер, в руски превод; романът на Гюстав Емар “Арканзаски трансери” (1900), романът на Джон Евелин “Царицата на инките” (1902) – и двете белетристични книги в превод от руски. Издават се и световни автори: “От речите на Виктор Юго до изгонването му от Франция” (1891), превод на Янко Енчев в поредицата “Европейска библиотека”, кн. 1; Готхолд Ефраим Лесинг с комедията “Миша фон Барн-

хелм или Войнишко щастие” (1900), превод от немски на К. хаджи Денкова. Лесинг е най-значимият представител на Немското просвещение. Тази комедия е издадена в Германия през 1767 г. и за пръв път е поставена на берлинска сцена същата година. Считана е за първата бюргерска комедия в немската литература. За фон на фабулата са използвани събития от Седемгодишната война 1756 – 1763 г. Демократичните и антифеодални идеи, представени от главната героиня, влияят решително върху възгледите на майор фон Телхайм, който в резултат на това променя първоначалните си позиции за вярна служба към краля и двора, и съзнава цялото безсмислие на своите първоначални идеализирани представи¹⁴. Тъкмо тези мотиви в комедията подтикват и издателите от “Славкови” да дадат една по-широка гласност на това произведение, което очевидно има свое място и в епохата на Фердинанд Кобургготски. Двата главни герои имат аристократичен произход, но зачитават новите за времето демократични бюргерски позиции. Общественият резонанс от тази творба на Лесинг в края на XIX век е предвиден от преводача и издателството, и те сполучливо успяват да дадат на българския читател още една позиция за развитието на новите обществени отношения след Освобождението. Вероятно и фактът, че това е първата комедия в немската лите-

ратура с аналитичен строеж¹⁵, е дал идея на издателите да се обърнат именно към нея сред останалите творби на Лесинг, като по този начин произведението послужи и при литературното обучение в средните училища. Направеният кратък преглед на преводните литературни творби сочи, че до Балканските войни печатница-издателство "Славкови" акцентува при издаването на занимателния и приключенския елемент в белетристичните творби, сред които преобладават по-крупните творби в този жанр – романите, и заедно с това дава възможност читателите да се запознаят и с някои образци на световната литература. В периода между двете световни войни преводните заглавия са сравнително малко за сметка на българските издания.

Основното обаче в репертоара на печатница-издателство "Славкови" си остава учебната и спомагателната литература за нуждите на българското образование и самообразование. Книгите в тази посока са 28, като по-значителната част от тях се пада на учебниците и помагалата за търговските училища: "Стокознание за търговски и промишлени училища" от Никифор Попов (1894); "Ботаника. Ч. I." от Коста Илиев (1895); "Упътване за общо правописание от МНП" (1901); "Записки по гражданско право" от А. Макавеев (2. попр. и доп. изд., 1909); "Българо-немско-английски разговорник и речник" от Владимир Манев (1907). След един

неколкогодишен период около Първата световна война, когато издателската дейност замира, през 20-те и 30-те години "Славкови" отново печатат и издават учебници и помагала за нуждите на местната търговска гимназия и новооткритото Висше търговско училище, което става тежък редовен клиент: "Политическа аритметика" и "Таблицы за сложни лихви, срочни влогове, рента, амортизация, осигуровка и др." от Д. Колев (1920), "Търговска аритметика" от Д. Колев и Н. Стоянов (1920 – 1921; ч. I – III); "История на търговията. От най-старите времена до днес" от Н. Цонков (1930) и др. Този тип литература служи успешно в обучението по различни търговски специалности, които учащи от цялата страна изучават в средното и висшето училище, като спомагат за издигането на Свищов като голям център на българското образование през 30-те години на ХХ век.

Фамилната печатница-издателство "Славкови" реализира и някои издания, свързани с държавната търговска гимназия в града и нейния благодетел: "Черти из живота на Димитър Хад. Василев" (1909) от д-р Димитър Павлович; "Димитър х. Василев и неговото дело" (1935) от Георги Попхристов; "Юбилеен сборник на свищовската държавна търговска гимназия Димитър х. Василев 1884 – 1934" (издава гимназията, 1935). В същата фамилна печатница излизат круши историко-краеведски

проучвания за миналото на дунавския град: "Свищовското читалище. Дял V от сложената под печат книга: Свищов, принос за историята на града" (1929) от Стефан Ганчев и вече отпечатаната селищна монография от същия автор "Свищов. Принос за историята му" (1929); "Свищов в миналото. 86 – 1877" от Георги Попхристов (1936).

Славковата печатница дава възможност за изява на редица български автори и издатели. Тук печата изключително продуктивният белетрист и преводач Димитър Стерев. През 90-те години на XIX в. и в началото на XX в. излизат редица негови книги: разказът "Терористка" в превод от руски (1890); историческата трагедия "Мара. Цар Иван Шишманова сестра" и "Петър I. Симеонов син" (1891); комедиите "Една капка кръв" и "Любовта или дългът" (1892); трагедията "Цар Самуил" (1891); "Албум. Съвременни трагикомични сцени" (1902); пътеписите "На път. Мисли, случки и впечатления" (1905) в Туристическа библиотека №1, 2 и 3 с историко-географски описания на градове от страната и Свищовска околия. През 1927 г. е отпечатан романът "Кошмарът" на Илия Мусаков. За нуждите на православно образование издателите Андрей П. Санов и Сава П. Андреев през 1889 – 1895 г. публикуват в пет части "Тълкование на четирнадесетях послания на светаго славного, всехвалнаго и първоверховнаго апостола Павла" от ар-

хиепископ Теофилакт Охридски. Като издатели, прибягващи до услугите на Славковата печатница, се изявяват Ст. Христов и Околийското свещеническо братство в Свищов, Православното братство "В. великомъченик Георги" в свищовското село Десков. Самите издатели "Славкови" организират издаването на библиотечни поредици с образователно-просветен характер: "Любов, култура и вселена", "Европейска библиотека", "Художествена библиотека", "Християнско четиво", "Хигиенна библиотека на Н. Лейненберга", "Четение за народа" – съвместно със Свищовско духовно братство "Православие"; библиотека "Научни трудове и помагала" с издател Висше търговско училище "Д. А. Ценов"; споменатата по-горе "Туристическа библиотека". Просветната, книжовната и театралната дейност на Свищов е проследена в отпечатания при "Славкови" солиден "Юбилеен сборник на читалището "Еленка и Кирил Д. Аврамови в гр. Свищов" (1931) под редакцията на Бончо Чемширов и Георги Попхристов. Книгата е в обем 300 страници, с илюстрации, таблици и предговор. Може да се каже, че фамилната печатница-издателство "Славкови" издава най-представителните и обемни книги в цялостната история на книгоиздаването в Свищов до 1944 г. – споменатите юбилейни сборници, селищните монографии на протоерей Ст. Ганчев и Г. Попхристов, ня-

кои от учебниците по търговия и право. Това е характерно за периода между двете световни войни. До Балканските войни по-големи по обем са издаваните пространни белетристични форми – романите, учебниците по обща стопанска география, търговско смятане, гражданско право. Тиражите на изданията се движат обикновено около 1000 екземпляра. Използвани формати са 8° и 16°. През 20-те – 30-те години на ХХ век книгите на “Славкови” се отличават с добрата си подвързия, завидно техническо и художествено оформление с разнообразие на светли и получерни основни и заглавни шрифтове. За представителните издания – юбилейни сборници, селищни монографии, се закупува хартия с по-добри качествени параметри.

През 80-те и 90-те години на ХІХ в. в Свищов активно функционира **печатницата на Американската евангелска мисия**, която също развива книгоиздателска дейност. Тя издава литература, свързана с обучението и възпитанието на снорианците на методистката епископална църква, правоучителни разкази и повести с религиозен характер, проповеди, биографии на светци. Повечето от 13-те издадени чрез тази печатница и отпечатани в нея книги са превод от английски на С. Томов: “Живота на Йоана Златоуста” (1883); “Хилбрукския воденичар” (1887); “Повестта на Рун” (1887); също от английски превеждат А. Ю. Цветкова: “Сбирай се

с добри другари” (1890) на Семюъл Смайлз в библиотечна поредица “Домашна колегия” №2; както и Т. Константинов: “Злословие или Юзда на разюзданий язык” (1887). Четири от книгите са с обем над 6 печатни коли, а две от тях над 200 страници. И тази печатница използва осмина и шестнайсетина формат. Обикновено не се посочва тиражът, а при някои липсва и корична цена. Някои от тези книги са преиздадени от фамилната печатница-издателство “П. А. Славков” или в Русе чрез методистката книжарница. Книгата “Християнско кръщение” (1885) има и русенско издание, чрез печатница “Надежда” – дали обаче в Русе, или Свищов, не е отбелязано.

Имаме основание да считаме, че свищовската печатница “Надежда” или е същата печатница на Американската евангелска мисия в Свищов, или неин приемник и продължител. Основание за това ни дава например стихосбирката на Димитър Стерев “Борика” (1884), където е отбелязан за издател “Американска печатница на дружество “Надежда”. Не е изключено това да е същата печатница, а дружеството под името “Надежда” да е методистко. Това е твърде вероятно, ако съдим по репертоара на свищовската печатница “Надежда” – той включва 14 книги, в превод от английски на С. Томов, Г. В. Попов, Мицо Г. Вълчев. Издавани са в периода 1884 – 1892. Преизданията им сочат като издате-

ли русенската печатница “Надежда” – средата на 90-те години на миналия век, когато е твърде възможно самата печатница и книжарница да е преместена в Русе. Сред посочените 14 книги на свещовската печатница “Надежда” виждаме различни издатели: книжарница Йосиф Т. Козаров (“Брачни правила за поучение на невестите, младите жени и моми”); ученическо дружество “Правда” (“Юначеството на една отцелобива дъщеря” (1891); Методистката мисия (“Успешният мъж или Повестта за Йосифа”, 1893). Някои от преводачите са и вероятните издатели на книгите: “Международно право. Учебник за горните класове на класните и реални гимназии, за търговци, офицери, чиновници и други обществени служители и за всякого, който упражнява граждански и политически права. Според Теодора Уолсен” (1892, прев. Мицдо Г. Вълчев); “Сборник от ораторски речи на знаменити европейски и американски оратори, наредени за декламирање и предшествувани от едно въведение по витийство” (1892, състав. и прев. от англ. Стефан Хр. Соколов). Интересно е да се отбележи, че печатница “Надежда” продължава издаването на библиотечната поредица “Домашна колегия” на Печатница на Американската евангелска мисия. Това са книгите на Даниил Уаиз “Уилям Шекспир” (1890, №4, прев. от англ. С. Томов); на Я. Н. Уайт “Кратка биология” (1891, Курс II, №1, прев.

от англ. Г. В. Попов); на В. Ц. Фебус “Нашата земя” (1891, №5, прев. от англ. С. Томов); на Х. С. Фирар “Прочитание и четци” (1891, №6, прев. от англ. Г. В. Попов). Несъмнено тези книги са имали определено възпитателно въздействие за подрастващото поколение и са служили за допълнителен и спомагателен материал в обучението на учащите се, за разширяване светогледа на тогавашния читател. И тази печатница използва само осмина и шестнайсетина формат, което явно е било продиктувано от формата на печатните машини, с които е разполагала.

В началото на 90-те години на XIX век в Свищов е формирано духовно братство “Православие”, очевидно като противодействие на влиянието на евангелистите и католиците от региона. Съвместните усилия на неговите членове и на печатница-издателство “Славкови” се материализират с издаването на книгата на Васил В. Гречулевич “Человеческият разум и божественото откровение” в библиотеката “Четение за народа”. Книгата е руски превод на Иван Булатов и отпечатана в “скоропечатница Петър А. Славков” през 1893 г.

Третата по значение печатница в Свищов, която се занимава и с издателска дейност, е тази на **Димитър Тодоров Дамянов**. Има сведения, че тя работи още от 1886 г., отначало като печатница и книжарница на ул. “Полицейска” в дунавския град. В началото на дейността си тази печат-

ница изработва формуляри, разплащателни ведомости и визитни картички. Там се печатат в. "Народна гордост" (1886 – 1888), в. "Дунавски известия" (след бр. 25, 1887).

Отначало издателската фирма съществува като дружествена. Върху издадените от средата на 80-те и началото на 90-те години на XIX век книги е отбелязана като "Скоропечатница Дамянов и Казанджиев" или само "Издателство и печатница Д. Т. Дамянов и сие" – в книгата на Николай Ф. Рождественски "Кратко законовъведение. Гражданско и укладно право" (прев. Петър Горов, 1888) и помагалото на Димитър Стерев "Български език" (1888). "Дамянов и Казанджиев" отпечатват още 8 книги: "Великите сили: ума, гения и енергията" на Ю. К. Бострем (прев. от рус. А. И. Гуджев), "Хигиена на любовта" на Кирил Евст. Чернецки (прев. от рус. Р. Х. Овчаров), "Сифилис и брак" на Алфред Фурие (прев. от рус. К. Ванков), новелтата "Кузма Роцин, разбойник по Волга" на Н. А. Ерофеев (ч. I, издава преводачът от руски Я. Данчев), "Християнска наука за селските българокатолически деца" на никополския католически митрополит Иполит Агосто "Руските стремления от Екатерина II 1887 до 1891 г." на участника в националноосвободителното движение и Априлското въстание 1876 г. Радко Маринов Радославов, по това време преподавател в свищовската търговска гимназия (1891).

Както се вижда, само през 1890 г. в тази печатница са излезли 5 книги, четирите от които надвишават 8 печатни коли (128 страници).

През 1896 г. Димитър Т. Дамянов основава самостоятелна фирма, чиято дейност основно е печатарство и книжарство, а две години по-късно, със заявление от 27 юни 1898 г. я регистрира пред Свищовския окръжен съд¹⁶.

Издателско-полиграфическата фирма на Димитър Т. Дамянов просъществува до средата на 30-те години на XX век, като в работата ѝ се включва Евлоги Дамянов (1892 – 1956), който през 1920 г. е избран за кмет на града с листата на комунистическата партия. След атентата в софийската църква "Св. Неделя" през 1925 г. бива арестуван и прекарва 8 години в търновския затвор, а по-късно се преселва в Павликени и работи като книжар. От 1896 г. до 1933 г. "Д. Т. Дамянов" издава и отпечатва общо 64 книги, включително и произведенията на някои от тях. Продукцията се продава във фамилната книжарница, като по този начин фирмата на практика функционира като един малък издателско-полиграфически комплекс със завършен цикъл на производството и пазара. Наистина, отпечатаните книги не са много по количество, но след тях има издания на значими наши и световни автори: Васил Друмев с "Назначението на празниците" (издава Георги Й. Кабакчиев, 1902); Софроний Врачан-

ски с популярното "Евангелие. Разяснение за всичките недели през годината, за господните и богородични празници и за по-големите светии" (2. изд., 1913); Антон Страшимиров със сборника разкази "Смях и сълзи" (1897); Александър Дюма-баща с романа "Двайсет години после" (прев. от фр. К. Константинов, издават Филип Т. Кръстевич и Илия Л. Няголов, 1897) – в три тома, като последният е преведен от Ц. Ц. Добруджалиев; Александър С. Пушкин с "Руслан и Людмила" (1921) в превод на Рафаил Делов. С особено възпитателно въздействие и популярност сред подрастващото поколение се ползват "Приказка за Иван Царевич, Сивий вълк и Анастасия хубавица" (1899), "Настрадали ходжа и Хитър Петър" (1918), "История на Ферхад и Шири" (11. изд. – 1918, 12. изд. – 1921) в превод от турски на Михаил Петров Векилски. Възпитателно-патриотичната тема е засяпната и в книгата "Спомен. 35-годишен юбилей от преминаването на Христо Ботев и другарите му на Козлодуйския бряг", претърпяла няколко издания – от 1911, 1921 и 1928 г. Не бива да се забравя, че в Свищов се установяват и завършват живота си няколко от участниците в Ботевата чета, което е имало значение при подготовката на това издание. В печатницата на Д. Т. Дамянов излизат и редица изложения и протоколи на Свищовския окръжен съвет за периода 1897 – 1899 г. Печатат се и бли-

гарски автори. Сред тях определено място има Иван Станчов Везирев, който издава книжнина с религиозно-просветен характер: "Страданията, смъртта и възкресението на Господа нашего Иисуса Христа" (1898) "Славянските просветители св. св. Кирил и Методий" (1899). В Дамяновата печатница са издадени и голяма част от книгите на Иван К. Томов: "Най-нова сметачка за най-лесно и бързо почти без никакъв труд смятане" (1898) "Нова песнопойка" (1898) – издадена от видинската книжарница-издателство "Хъшев – Казанджиев" (вероятно същият Казанджиев, който е съдружник на Д. Т. Дамянов преди 1896 г.) "Календарче Дунав" (за 1901 – 1915) и "Ново календарче Дунав" (за 1916 – 1936); "Нова песнопойка Васил Левски" (1898). В репертоара на тази печатница-издателство намират място и някои книги без автор, търсещи връзка с читателя по пътя на сензационното, изключителното, предизвикващо масово читателско любопитство и търсене: "Един солдатин как е спасил живота на Петра Велики. Предание" (1913); "Посланието или Камък падна от небето. Разказ за мъките на грешните" (8. изд., 1918); "Пълеп съновник с трепетник и 12-те зодии" (3. изд., 1918). Както при "Д. Т. Дамянов", така и при "Паничкови" и "П. А. Славков" се забелязва издателска интерпретация на мотиви от възрожденската книжнина. Така например Михаил Петров Векилски

(Ловеч, 1850 – София, 1902) още през 1870 г. издава “История на Ферхад и Ширин” в свой превод, като книгата е отпечатана в русенската печатница на Дунавската област. През 1894 г. второто ѝ издание е осъществено от Дунавското печатарско дружество – Свищов, Рахово (Оряхово), Лом и Видин. Книгата претърпява още няколко издания в София и Пловдив, за да се завърне отново през 1918 г. като поредното издание в Свищов, отпечатана от Д. Т. Дамянов.

Тук е редно да уточним, че през първата година на самостоятелното си съществуване печатница-издателство “Д. Т. Дамянов” издава само една книга. Най-силни издателски години са 1897, 1899 и 1918 г., когато излизат по 6 книги, следвани от 1898, 1900, 1901 и 1911 г. – по 5 книги; 1903 и 1921 г. – 3 книги. В периода около Първата световна война книгоиздателската дейност на фирмата замира, а след 1925 г. до 1936 г. се издава с прекъсвания само по 1 книга годишно. Подобна неравномерност при този случай, а и други аналогични с печатници-издателства от града, се обяснява с обществено-политическите условия, промените в ръководството на дадената печатница-издателство, движението на кадрите, икономическата рецесия.

Книгите, излезли от печатница-издателство “Д. Т. Дамянов”, се печатат на обичайния и за останалите свищовски печатници осмина и шестнайсетина формат. Тиражите почти

не се упоменават, а цените са обичайните за обема на книгите и съобразени с търсенето – не бива да пропускате факта, че тази фирма от началото до края на своята дейност продължава да се занимава и с книготърговия. Библиотечните поредици на “Д. Т. Дамянов” са малко – “Нашите велики мъже” (1899); “Младежки другар” (1924), които обаче не търпят развитие с повече книги.

Сравнително малко са сведенията, които ни отвеждат към дейността на Дунавско печатарско дружество – Свищов, Рахово (Оряхово), Лом, Видин и Враца. То реализира общо 16 издания. Някои от тях обаче имат успех и отново биват преиздавани, както е с “Посланието или Камък падна от небето. Разказ за мъките на грешните.” (3. изд., 1891; 5. изд. 1896); “Настрадаин ходжа и Хитър Петър” (1. изд. 1895; 2. изд. 1896; 3. изд. 1897); “Приказка за Иван Царевич, Сивий вълк, Жар птица и Анастасия хубавица” (1891); “Най-новата песнопойка” (1. изд. 1892; 2. изд. 1894; 3. изд. 1896) на Иван К. Томов и т. н. Интересно е и обстоятелството, че част от заглавията, излезли от свищовското представителство на Дунавското печатарско дружество, са преиздадени от печатница-издателство “Д. Т. Дамянов” в покъсен период. Така е например с “История на Ферхад и Ширин” в превод на М. Векилски, “Женски лукавства и Синтип философ”, както и с изброените по-горе преиздавани заглавия

на дружеството. Можем да допуснем евентуална връзка между Дунавското печатарско дружество и Димитър Т. Дамянов. Дали пък самият Дамянов поне в известен период не е бил представител на това дружество за Свищов? Щом част от репертоара на Дунавското печатарско дружество е бил използван по-късно от Дамянов за преиздаване, а наред с това му сътрудничат преводачи и автори като Иван К. Томов, това предположение не е лишено от основание. Още повече, че виждаме в края на 80-те години на XIX век същия Иван К. Томов като книжар-издател и събственик на книжарница в Оряхово, която явно е била собственост или в близки контакти с дейността на Дунавското печатарско дружество. Кога и как точно се е образувало и преустановило дейността си Дунавското печатарско дружество, не може да се каже. В Свищов то развива издателска дейност най-вече между 1891 – 1897 г. За негов приемник в Лом може да се счита учреденото около 1900 – 1901 г. издателство-печатница “Цонов, Божинов и Лилов”; във Видин – книжарница-издателство “Хъшев – Казанджиев”. Разбира се, уточняването и внимателното проучване на тези издателски съдружения е тема за други изследвания.

Интересно е да отбележим, че Дунавското печатарско дружество в Свищов издава важни учебници и помагала, свързани с развитието на българското образование. Петър И.

Горов превежда книгата на Тома Маретич “Мишалото на славените” в три тома (1892 – 1893); издадено е и “Кратко ръководство за нагледно запознаване с гражданското право” от Н. Алесксандров (1892), също превод на П. Горов; през същата година излиза и книгата на Ад Екерт “Отглеждане на земеделските растения” в превод от чешки на Атанас Димитров. Самият Петър Горов през 1892 г. сам се проявява като издател и печата “Кратко законовъведение. Гражданско и углавно право” – книга, която също може да считаме близка по тематика до репертоара на Дунавското печатарско дружество.

В историята на издателската и печатарската дейност в Свищов след Освобождението една от добре функциониращите печатници-издателства е тази на **Атанас Николов Данков и съдружие**. В периода 1897 – 1907 г. тя издава и отпечатва 31 заглавия. Не е изключено около 1910 г. тази печатница да е преместена в Русе. През същата година в Свищов Русенската търговско-индустриална камара урежда първия рибарски събор в България и по този повод издава книгите “Нашето риболовство по Дунава и блатата му” – извлечение от протоколите на събора, и “Първи рибарски събор”. Книгите са отпечатани през 1910 г., вероятно в Русе, където е продължила да функционира тази печатница дори и през Първата световна война. Едва ли е съвпадение, че и в Никопол под името на издате-

ля-стопанин А. Н. Данков се публикува книгата "Малък преглед на нашата зърнена търговия" (1899). Вероятно в Никопол Данковото издателско съдружие е имало представителство, там А. Н. Данков открива заедно с д-р Л. Ташков и Петър Пърчов адвокатско бюро. Същото бюро е имало и в Свищов¹⁷. Към организираната печатница в Свищов, срещу читалището, в сграда, собственост на Георги Стамов, функционира книжарница, където се продават книгите на сдружението и други прочитни заглавия. "Скоропечатницата" освен книжната продукция печата регистри, бланки, канцеларски книжа и търговски записи¹⁸.

Печатница-издателство "А. Н. Данков" развива с променливи темпове своята книгоиздателска дейност. През 1897 г. е отпечатана само една книга. На другата година излизат 6 заглавия, през 1899 – 4, през 1900 г. – 1, а през следващите две години – по 3. През 1903 и 1904 г. издадените книги са по 5, но от 1904 до 1907 г. е издавана само по 1 книга. Прави се опит за организиране на библиотечни поредици: "Детски струни", "Български народен театър"; като поредица от книжки излиза в литературното периодично списание "Роман" (№1 – 12) романът на Жорж Борн "Евгения, императрица французка или Потайностите в Тюйлери" (1902) в превод от румънски на Димитър Ванков.

По отношение на тематичната ли-

ния издателското сдружение дава предимство на учебниците, учебните помагала и справочната литература, където излизат общо 7 книги, 1 пътеводител и 2 илюстрирани календара. Вниманието е отделено и на българската художествена литература, като се издават 6 поетични сборници и песнопойки. Сред тях се отличават лиричните книги на младия поет от Сухиндол Павел Мънков "Темениужка" (1897) и "Кокиче. Дар за ученици" (1898), драматичните творби "Седянка" (1898) и "Селски годеж" (1898).

Преводната художествена литература е застъпена с 2 романа и 2 книги с разкази: "С червения кръст" на Луи Бусенар (1899), споменатата книга на Жорж Борн "Евгения, императрица французка", "Разкази из най-новата руска белетристика" (1907) с творби на Антон П. Чехов, Борис Лазаревски, Семьон Юшкевич, Михаил Борецки. През 1906 г. е отпечатан и разказът на Кот Мурлик "Нова година". В 1904 г. излиза публицистично-биографичната книга на Н. Георгиевич "Животът на Максим Горки" в превод от руски на Х. Караламбев.

Данковата печатница-издателство за пръв път след Освобождението прави преиздание на популярната през Възраждането книга на Софроний Врачански "Евангелие поучително за всичките недели през годината, за господските и богородични празници", следвайки издател-

ската традиция на свищовските възрожденски издатели Иван Стоянов, Мерданчанина и Тодор Хрулев. Книгата претърпява още три издания чрез печатница-издателство "Д. Т. Дамянов" (1912, 1919 и 1923).

Въобще изданията на издателско-печатарското сдружение "А. Н. Данков", независимо от неговия им брой, се характеризират със своята значимост и с определена издателска позиция, насочена към разширяване на духовния кръгзор на българина, в помощ на българското образование и култура. Независимо че книгите са предимно дело на сдружението, на неговия предприемчив и буден организатор А. Н. Данков, то привлича видни за времето си автори и издатели като хаджи Михаил Анков, Гребенаров, Петър Стаменков, Христо Д. Николов. По обем книгите на "А. Н. Данков" са разнообразни. Присъстват и брошурни заглавия, и такива над 200 страници. Използват се четвъртина, осмина и шестнайсетина формати. Това по-голямо форматно разнообразие е ставало благодарение на помодерната печатарска техника на сдружението.

Отличителна черта на издадените от "А. Н. Данков" книги е това, че в тях не се посочва тиражът на изданието. Цените не надвишават тези на останалите свищовски печатници-издателства.

В Свищов в края на XIX и началото на XX в. функционират и други

печатници, които – макар и с по-малка продукция от изброените дотук, се вписват в историята на издателската дейност в дунавския град. През 90-те години на миналия век работи печатница "Никола С. Найденов". Тук в 1890 г. излиза романът "Мъртвешка ръка" от Александър Дюма – баща, продължение на романа "Граф Монте Кристо" от същия автор. Преводач е Христо Филипов. Книгата е замислена да излиза в ежемесечното издание, кн. 1 – 3, със заглавие "Вечерни седенки". От същата печатница-издателство е малката, но впечатляваща биография "Етюд за Раковски" от Полихрони Сирку (1891), превод от руски на Панайот Савов Кършовски, бъдещ издател в гр. Елена. През 1890 г. е отпечатана и книга на Димитър Sterев в четири части: "Македония" (поетичен сборник), "Спомен за Македония", "Един революционер", "Опит за чисто народен календар".

Вече споменахме, че в дунавския град работи книжарница и скоропечатница "Гр. Т. Михайлов", издала и четири книги в периода 1887 – 1888 г. Както посочихме, възможно е тази печатница да е била свързана с издателско-печатарското съдружие от 80-те години на миналия век "Славков – Попов" – един въпрос за бъдещи проучвания. Интересно е това, че книжарница и скоропечатница "Съединение" на Гр. Т. Михайлов е имала и добре обзаведена книговецница¹⁹. Фирмата обаче не се ограни-

чава с издаване на периодични издания и книги, с книговезка дейност и книжарство, а е търгувала и с дървен материал у нас и в съседна Румъния.

Директорът-стопанин и отговорен редактор на свищовския вестник "Дунавски известия" **Димитър Тричков** печата в печатницата си и четири книги: разказа на Лев Н. Толстой "Трима синове" (1910, прев. от рус. П. Ил. Попов); книгите на Алекси Захариев на военна тематика "Значението на тила в настъпателната война" и "Устройството и усиляването на етапните пунктове" (1911) и реферата на Георги Кабакчиев "Зимни земеделски училища" (1915). Заедно с печатницата Д. Тричков урежда и книжарница.

С печатарство и книжарство в Свищов се занимава **Илия Христов Петков**. През 1904 – 1905 г. е литограф-цинкограф към щаба на флотата във Варна. Участва в Балканската война и обсадата на Одрин. Когато се връща в родния си град, разкрива книжарница и печатница. Продава учебна и канцеларска книжнина, цветни репродукции, някои от които изработва в печатницата си. Около 1935 г. книжарницата се помещава вече срещу околийското управление под името "Ученик".

На свищовската улица "Цар Освободител" в началото на XX век работят книжарниците на братята Стоян и Тодор Бабарови. Своя книжарница след 1918 г. откриват Борис и Владимир Парашкевови, които от

1920 г. става книжарница "Лотус" на Борис Парашкевов. Споменатите книжарници разпространяват книги на свищовските печатници-издателства, учебници и друга литература, свързана с нуждите на българското образование, художествени книги²⁰.

Несъмнено обаче най-привлекателна и впечатляваща сред печатарите-книжари е фигурата на **Владимир Петров Янакиев** (1887 – 1967). В столицата той учи печатарство и след завръщането си в Свищов, около 1913 г. започва издателска и печатарска дейност. Същата година издава книгите "Разговорът на свети Антония с дяволът и ангелът" (съиздател е монахиня Таисия); "Социалния въпрос и християнството" с автори Стоян Михайловски, Шарл Грос и А. дьо Мьору; "Нова любовна песнопойка, която съдържа най-отбрани любовни песни". Следващата година Евтим Димитров отпечатва в печатницата на Вл. П. Янакиев "Чудеса на свети Николая, Мирликийски чудотворец", 2. преработено издание (1. издание е от 1858, Букурещ). Прекъснал книгоиздателската си дейност през Първата световна война, Владимир П. Янакиев я подновява през 1919 г. с актуалната книга на Илия М. Найденов "Неизплакани кървави сълзи. Стихове в проза". Общо издава 15 книги в периода 1913 – 1940 г. Някои от тях са включени в библиотечни поредици: "Искрица", "Народна библиотека",

“Юнашка библиотека”.

Тематично изданията са свързани с учебния процес в училищата и самообразование, помагала по животновъдство и пчеларство: “История на търговията” (1923) – предназначена за средните търговски училища; “Теория и техника на счетоводството при акционерните, командитните с акции, кооперативните и о. о. д-ва, банковите, индустриалните, комисионните, спедиционните и съдружествените предприятия” (1940); “Психология на половния инстинкт” (1922); “Реферати, изнесени на родителско-учителски срещи при Свищовската смесена гимназия” (1940); “Първа помощ на болно животно” (1923); “Ръководство по модерното пчеларство в кошера “Дадан-блат” (1922). Книгите на “Вл. П. Янакиев” се печатат форматно на 8° и 16°, разнообразни са по обем – от брошури до издания над 200 страници. С малки изключения не се посочват тиражи, но очевидно те варират около 1000 екземпляра за издание. В издателската си дейност Вл. П. Янакиев понякога има и проблеми – заплашен от завеждане на углавно дело за клевета на градското училищно настоятелство²¹ заради публикуван материал в свищовския вестник “Дунавски известия”; като собственик на откритата през 1923 г. в съдружие с Борис Парашкевов книжарница (1924) пуска в продажба книги и канцеларски материали с 20 процента по-ниски от пазарните цени, с

косто подбива местния пазар и предизвиква възмущението на свищовските издатели-книжари²².

С правителствено решение, на 8 ноември 1936 г. благодарение на средствата, получени от свищовския дарител Димитър Апостолов Ценов, е открито на негово име **Висше търговско училище**²³. В периода 1937 – 1944 г. това висше учебно заведение регистрира и своите издателски прояви. От негово име са издадени 22 книги, като тук включваме и “Разпис на лекциите “ на училището за 1937 – 1942 г., както и книгата на Димитър В. Галрийски “Библиотека на Д. А. Ценов. 1848 – 1932” (1938). Изданията са свързани изключително с нуждата на новия ВУЗ от учебници и учебни помагала по отделните търговски и математически дисциплини, по политическа икономика, трудово право, стопанска география, животоосигуряване, геополитическо учение за държавата и т. н. Включени са в голямата си част към библиотечната поредица “Научни трудове и помагала”. Тъй като все още ВТУ “Димитър А. Ценов” не е разполагало със своя полиграфическа база, то книгите са печатани или в Свищов чрез местните печатници, или в страната. Така печатницата на Асен Д. Папичков изработва 3 книги, печатницата на Петър А. Славков – 6 книги. В столичните печатници излизат: “Одеон” – 4, “Художник” – 3, “Военноиздателски фонд” – 3, “Графика” – 1, “Едисон” – 1. От вар-

ненската печатница “Изгрев” излизат 2 книги на автора Васил В. Ранков. Най-продуктивни автори са Васил В. Ранков – 6 учебника и помагала, Димитър Гаврийски – 1 учебник и 1 историко-библиографска брошура, Цветан Б. Стойнов – 1 учебник и 1 сборник резюмета от лекции по счетоводство.

Започнала работа още през 70-те години на XIX в. в Свищов, книжарницата на Драган В. Манчов продължава тази дейност и след Освобождението. Чак до 1889 г. издателят книжар, а впоследствие и печатар отбелязва на титулните страници и на други места в книгите си, че те са излезли от Пловдив, Свищов и Солун. Няколко книги се отбелязва мястото на излизането Пловдив и Свищов, например в книгата “Учител или Книга за наставници и за народни учители” (1881 – 1884). Очевидно издателят Драган Манчов е отдавал голямо значение на своето представителство в Свищов. Изданията, на които е отбелязано присъствието и на Свищов като място на издаването в репертоара на Др. Манчовото издателство, са 31, като някои от тях търпят необичайно голям брой издания, какъвто е случаят с “Бащин език за малки деца” от Драган Манчов – книга, спечелила всеобща популярност и признание. Свищов е отбелязана и на други значими за българското образование книги в репертоара на това издателство: “Извод от българската история за народните

училища”, “География и история”, “Кратък извод от всеобщо земнописание”, “Първоначална граматика със сборник”. Издават се и “разписи” на книгите, намиращи се в книжарниците на Д. В. Манчов в Пловдив, Свищов и Солун, за 1883 и 1886 г.

На 17 юни 1898 г. свищовецът Йосиф Тодоров Козаров подава прошение за регистриране от Свищовския окръжен съд на книжарница, която ще продава “разни литературни произведения в комисiona” и канцеларски материали²⁴. Впоследствие наред с основната си дейност – книжарството, Йосиф Козаров издава и три книги: “Зло! От какво страдаме и где е черът?” (1901) от Васил Граблещев; “Три поучения. Загубената кесия. Недобрата заплата. Храброто момче” (1902) и “Мир. Войната оправдана ли е? Македония. Армения. Сиromашия.” (1902). И трите книги излизат от русенската печатница “Победа”.

Направеният дотук преглед на книгоиздателската продукция и дейност на свищовските печатници-издателства, както и на някои книжарници с издателска дейност, ни навежда към няколко основни извода.

* В репертоара на издателската им продукция се забелязва определено желание за съобразяване с дадена тематична линия – на учебна, научнопопулярна, художествена, историко-краеведска, справочна литература. Определено място имат пре-

водните заглавия.

* Свищовските печатници или издават свои книги, които изцяло финансират и разпространяват, или предоставят това на други издатели и преводачи. Така процедурат и издателите книжари от дунавския град.

* Свищовските печатници се стремят да създадат завършен цикъл на издателска дейност – с формиране на екип от преводачи, редактори и коректори на книгите, със своя полиграфическа база и собствена книжарница. Така те надхвърлят първоначалния замисъл на търговската регистрация на фирмата.

* Печатниците-издателства и книжарниците-издателства от дунавския град се формират на фамилен принцип, като наследникът на фирмата става приемник и продължител на издателско-печатарската традиция.

* При реализирането на репертоара наред със съвременните тенденции в книгоиздаването у нас издателите от Свищов се водят и от въз-

рожденските традиции в този град, дори преиздават някои книги, реализирани от свищовски възрожденски издатели.

Свищовските печатари и издатели се съобразяват с наличните печатарски мощности, но заедно с това се стремят да създават полиграфическо оформление на изданията с удачни техникo-издателски решения.

Предпочитани са осмина и шестнайсетина форматите издания, като заедно с брошурния тип вече се налагат, особено в периода между двете световни войни, книги с обем над 10 печатни коли. Подобрява се художественото оформление на книгите.

Свищовските печатници-издателства с основание могат да впишат дейността си със значим принос в националното книгоиздаване, в полза на българското образование, в полза на новия духовен кръгозор на нацията, в полза на новите културни хоризонти, които се разкриват пред българския читател.

БЕЛЕЖКИ

¹ За наблюдения върху репертоара на свищовските печатници-издателства в периода 1878 – 1944 г. сме ползвали предимно шесттомния библиографски указател на Народна библиотека “Св. св. Кирил и Методий”: Български книги 1878 – 1944 (Т. I, С., 1978; Т. II, С., 1978; Т. III, С., 1979; Т. IV, С., 1979; Т. V, С., 1981; Т. VI, С., 1983); Български книгопис. Книги, песни, графически и картографски издания. Двуседмичен бюлетин. С., 1897 – 1944.

² К у т и ч е в, Ст. Печатарството в България до Освобождението. Принос към културната история на България. С., 1920, с. 100 – 101.

³ Б ъ л г а р с к и периодичен печат 1844–1944. Състав. Д. П. Иванчев. Т. I (А – М). С., 1962, с. 261.

⁴ К у т и ч е в, Ст. Цнт. съч., с. 98 – 99.

⁵ Б ъ л г а р с к а възрожденска книжарница. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични изда-

ния 1806 – 1878. Състав. М. Стоянов. Т. I, С., 1957, с. 78.

⁶ Б а л а н, А. Т. Български книгопис за 100 години 1806 – 1905. [Изд. Бълг. книж. д-во], С., 1909. Инд. 10 073; Български книги 1878 – 1944. Библиографски указател. Т. V (P – T), С., 1981, с. 485 – 486 [инд. 47 090].

⁷ ДА – В. Търново, ф. 894 К, оп. 1, а. е. 6, л. 237.

⁸ НБКМ – БИА, ф. 670, а. е. 106, л. 2 – 3.

⁹ Б е н м а й о р, М. Типографското производство в България. – Списание на Бълг. иконом. д-во, 1910, №3 – 4, с. 232.

¹⁰ Батавия е старото име на столицата на Индонезия Джакарта.

¹¹ *Nederlandsche literatuur, een geschiedenis, onder de hoofdredactie van M. A. Schenkeveld – van der Dussen, Martinus Nijhoff, Groningen 1993, p. 484 – 488.* [Авторът благодарни на доц. д-р Багрелия Борисова, специалист по немска и нидерландска литература във Великотърновския университет, за оказаното съдействие при консултиране и превод от немски и нидерландски.]

С а l i s, P., *Onze literatuur, Meulenhoff Educatief 1988, p. 100 – 101.*

Winkler *Prinslexicon van de Nederlandse letterkunde, Elsevier, Amsterdam / Brussel 1986, p. 279 – 281.*

G e r r i t s m a, C., *Panorama van de Nederlandse letterkunde, Uitgeverij Auctor, Apeldoorn 1993, p. 45 – 48.*

M a t h i j s e n, M., *Het literaire leven in de negentiende eeuw, Educabock, 1989, p. 77.*

C h a m u l e a u, R. V. P. M. / Dautzenberg, J. A., *Nederlandse letterkunde 2, (Overzicht van de Nederlandse letterkunde van de 19. en 20. eeuw), Aula 1991, p. 79 – 83.*

¹² Изданията са от 1946 и 1984 г.

¹³ ДА – В. Търново, ф. 928 К, оп. 1, а. е. 261, л. 22.

¹⁴ B a u m a n n, B. / Oberle, B., *Deutsche Literatur in Epochen, Max Hueber Verlag 1985, S. 80 – 81.*

B a h r, E., *Geschichte der deutschen Literatur. Von der Aufklärung bis zum Vormärz, UTB Francke 1988, S. 461 – 470.*

H e t t n e r, H., *Geschichte der deutschen Literatur im 18. Jahrhundert, Aufbau – Verlag, Berlin und Weimar 1979, S. 706 – 711.*

S e i d e l, S., *Gotthold Ephraim Lessing, VEB Bibliografisches Institut Leipzig 1981, S. 63 – 67.*

¹⁵ W e r n e r, H. – G., *Text und Dichtung. Analyse und Interpretation, Aufbau – Verlag, Berlin und Weimar 1984, Komödie der Rationalität. Zu Lessings "Minna von Barnhelm", S. 39 – 62.*

A u t o r e n k o l l e k t i v, *Geschichte der deutschen Literatur. Bd. 6, Vom Ausgang des 17. Jahrhunderts bis 1789, Volk und Wissen, Volkseigener Verlag, Berlin, 1979, p. 363–370.*

W e r n e r, H. – G., *Bausteine einer Wirkungsgeschichte. Gotthold Ephraim Lessing, Aufbau – Verlag Berlin und Weimar 1983, p. 95 – 110.*

¹⁶ ДА – В. Търново, ф. 928 К, оп. 1, а. е. 261, л. 125.

¹⁷ Дунавски известия, IV, №26, 24 април 1898. Виж и кп.: Процеса на Атанас Данков и др. Крит. преглед. Кп. I. Свищов, изд. И. А. К., печ. А. Н. Данков и сие, 1900, с. 5 – 75.

¹⁸ Дунавски известия, IV, №18, 19 февр. 1898.

¹⁹ Народна гордост, I, №5, 17 декем. 1886.

²⁰ Сведенията по горните два абзаца получихме благодарение някои проучва-

ния на музейния специалист от В. Търново г-н Емелиян Д. Йосифов и г-жа Павлина Б. Попиванова – специалист в Държавен архив, В. Търново. Авторът благодари и на специалистите от същия архив г-жа Борислава Глушкова и г-жа Цветка Бейкова за оказаното съдействие при проучване документалните фондове,

свързани с настоящото изследване.

²¹ ДА – В. Търново, ф. 1021, оп. 1, а. е. 16, л. 57.

²² Свищовски известия, II, №105, 4 окт. 1924.

²³ ДА – В. Търново, ф. 815 К, оп. 1.

²⁴ ДА – В. Търново, ф. 928 К, оп. 1, а. е. 261, л. 44.

THE CONTRIBUTION OF THE PRINTING AND PUBLISHING HOUSES IN SVISHTOV TO THE DEVELOPMENT OF BULGARIAN EDUCATION AND TRADITION IN PUBLISHING

Luchezar Gueorgiev

Summary

The research ranges over 66 years (1878–1944). It investigates the activities of the printing houses in Svishtov (a Bulgarian town on the river Danube), which are publishing houses at the same time and some of them work as a small complexes with a full production process – a publishing house – a printing house and a bookshop. The author has made a study of the family printing and publishing houses such as Panichkovi, Peter A. Slavkov and Dimiter T. Damyanov. The research includes the printing and publishing houses of the American Evangelical Mission, Atanas N. Dankov, The Danube Printing Society, as well as the printing house Vladimir P. Yanakiev, N. S. Naydenov, Gr. T. Mihaylov. Besides all the different ways of making books there is a study of their historical development, the volume, the format, the total print, the prices and the get-up of the books.

Special attention has been paid to the activities of the publishing house Dragan Manchov in Plovdiv, which has its own bookshop in Svishtov, and to the books published by the Higher School of Trade Dimiter A. Tsenov in Svishtov.

The author has used a lot of reference books as well as the materials from the Bulgarian Historical archives at the State Library Sts Cyril and Methodius and The State Archives in Veliko Tarnovo.